

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson

INDHOLD:

A. Gammelgaard:

Dejn Gammelgaard i Varnæs

Urban Schrøder:

Et bindebrev fra Sct. Petersdag i 1791

Jørgen Slettebo:

Jeanne d'Arc på Sønderborg slot

Ingeborg Jessen:

Da krigen kom til Dybbøl i 1864

Linvald-æresprisen
til landsarkivar Peter Kr. Iversen

Jens Lampe:

Min kjære søn

Bog anmeldelse

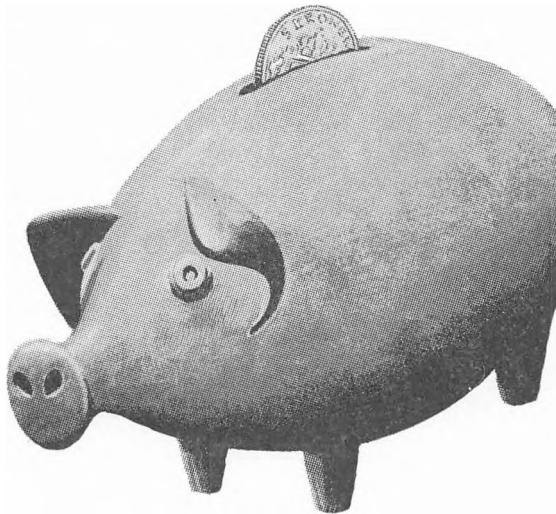

»BOGBØRSEN«

*Dansk Folkemindesamling, Det kongelige Bibliotek, Christians Brygge 8.
København K. MI (0154) 111:*

Ønsker: Sønderjysk Månedsskrift 1945 nr. 6, 1958 nr. 11 og 12, 1962 nr. 1.

DET ER GODT AT HA' NOGET I RYGGEN...!

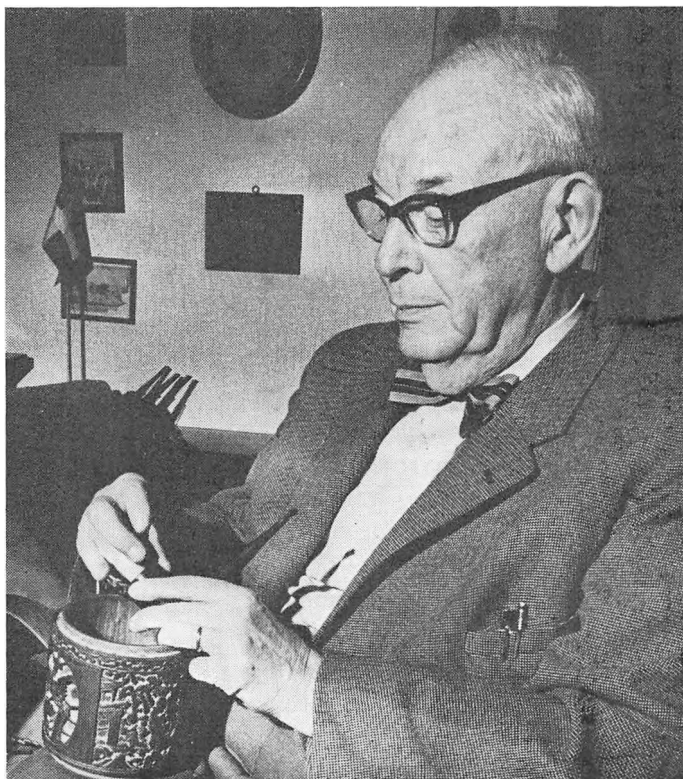
ORDEN I ØKONOMIEN GIVER TRYGHED

Det er godt at ha' noget i ryggen — en sparekassebog f. eks. Enhver, der sætter sig et mål og gennemfører en regelmæssig opsparing, har også lånemuligheder i sin sparekasse - til hus, bosætning, boligindskud, uddannelse o. s. v. Det gi'r tryghed at have konto i sparekassen!

DE SØNDERJYDSKE SPAREKASSER

forvalter over 400.000.000 kr. indestående på 170.000 sparekassekonti.

Lærer A. Gammelgaard med sin oldefars tobaksdåse. Fire generationer har stoppet deres piber af den samme kinesiske bambuskrukke, som sandsynligvis er hjembragt af skibsbygger, kaptajn Poulsen, Åbenrå. I krukkenes låg har denne skrevet, at tobaksdåsen er en gave til degn Gammelgaard fra ham og Frederik Fischer.

Degn Gammelgaard i Varnæs

Den gamle degn Gammelgaard i Varnæs var en alsidigt interesseret personlighed, og hans oldebarn, lærer A. Gammelgaard, Løjt Kirkeby, giver en levende skildring af ham.

I Frederik Fischers dagbogsoptegnelser 1868-71 nævnes adskillige gange hans fortrolige ven: Gammelgaard. I forbindelse med omtalen af den mekaniske vogn, som i Fischers sidste leveår lattede hans færden, skriver han: Var i Varnæs, boede hos Gammelgaard; var i flere dage hos Gg. o. sv. Denne vogn, som undertegnede i sin barndom har hørt omtalt af de ældre i slægten som noget af et teknisk vidunder, var konstrueret af Gammelgaards søn og fremstillet af smeden i Varnæs.

Hvem var så denne Gammelgaard? Ja, det var den i sin tid også i en større kreds kendte degn i Varnæs: Christian Nielsen Gammelgaard.

Han hørte til det kuld af stoute og særprægede degne, der sad rundt i sognene i Sønderjylland, og som i kraft af deres personlighed øvede en ikke ringe indflydelse, først og fremmest i deres eget sogn, mange af dem også i en større kreds; men deres navne er glemt, til dels fordi de ikke ønskede offentlig omtale – hvilket i høj grad gælder for Gammelgaard – dels, fordi de ikke var politikere.

Dog må deres virke ikke undervurderes; den nulevende lærergeneration har vel kun et medlidende smil tilovers for det, de udrettede; men man undres og beundrer det, når man tænker på, hvad de alle sammen fik tid til, og dengang havde døgnet som nu kun 24 timer. Deres elevs skriftlige efterladenskaber viser den dag i dag, at de kunne læse og forstå, at de kunne skrive og udtrykke deres tanker i et klart og præcist sprog, at de kunne regne. Det er vel mere, end vi nutidens lærere kan rose os af? I øvrigt omfattede deres skolekundskaber vel kun en grundig viden i faget religion og en løselig orientering i geografi; men i de tre fag: læsning, skrivning og regning havde de et solidt grundlag at bygge på.

Foruden deres arbejde i kirke og skole var de gamle degne ofte rådgivere i faglige så vel som økonomiske anliggender; de dyrkede deres skolelod, mange af dem var fremskridtsfolk på landbrugets område, desforuden dyrkede de som regel en eller anden hobby.

Dejn Gammelgaard, der kom til at øve sin manddomsgerning i Varnæs gennem 44 år, var en kendt mand på Åbenrå-egnen. Da de sidste, der har kendt ham personligt, nu er døde, mener redaktionen af Sdj. Månedsskrift, at det kunne være på sin plads at bringe hans navn i erindring.

Hans forældre Niels Christensen Gammelgaard og Maren Nielsdatter havde et lille sted i Rurup; ved flid og sparsommelighed havde de lagt lidt penge op, der skulle tjene som start for deres eneste barn Christian, der ifølge kirkebogen i Branderup skal være født 20. marts 1805. Et endnu bevaret blad af moderens salmebog opgiver imidlertid »vores liden søn Christian er født til denne syndige verden 16. febr. 1805.« Han regnede altid selv 16. februar for sin fødselsdag.

Da statsbankerotten og de fattige tider derefter havde gjort de opsparede midler værdiløse, søgte forældrene ved husflidsarbejde at øge de beskedne indtægter. I de lange vinteraftener fremstillede de »klaptræer«, navnlig til får, som afsattes i marskegnene, hvorfor drengen allerede som 10 årig drog med for at forhandle vinterens produktion i forårsmånederne. Med Tønder som udgangspunkt færdedes han i uger i omegnens landsbyer for at sælge. Meget handelsmand var han ikke; men på disse lange vandringer skærpedes hans som hyrdedreng erhvervede sans for iagttagelser i naturen, og her blev grunden lagt til hans livs store interesse: jagten og naturvidenskaben, navnlig ornitologi.

Den skolegang, han fik, indskrænkede sig til vintermånederne; om som-

meren har han som hyrdedreng gjort tjeneste på gårdene. Allerede dengang listede han en bog med ud på de ensomme sletter, når han vogtede langt fra byen. Han havde let adgang til læsning, da der allerede 1802 var oprettet et ret fyldigt sognebibliotek. Flere af de bønder, han tjente, har rystet på hovedet af denne sære dreng, som de kunne finde siddende med en bog på diget, mens kreaturerne skøttede sig selv. Og den gang læste han grundigt, endnu i sin høje alderdom kunne han citere lange stykker fra guldalderdigtningen, en viden, han havde tilegnet sig som vogterdreng i stille stunder på vængerne derude på højderyggen.

Den skoleundervisning, drengen fik, var ikke værre eller bedre end den, der gaves de fleste steder på landet på den tid. Man gik kun i skole om vinteren, lærerne var ret tilfældige personer. Det eneste krav, man stillede til dem, var, at de kunne læse, skrive og kendte katekismen. Hans første lærer var en gammel, lammet daglejer, der lavede træsko og snoede tagreb i skolestuen, alt imens børnene kværnede med deres læsning. En anden af hans lærere var en matros, der på en ejendommelig måde var strandet midt inde i landet; han håndhævede gennemført disciplin ved hjælp af en ende reb. Navnlig i regning var han ferm og gav de mest begavede en god undervisning i dette fag. Den mest interessante af hans lærere var en teologisk student. Han blev på stedet i en årrække, idet han underviste om vinteren og vagabonderede i sommermånederne. Han havde afbrudt sine studier for som krigsfrivillig at turnere på slagmarkerne rundt i Europa i årene 1813-15. Hans væremåde var landsknægtens, hans tørst var stor. I den tid, hvor tørsten ikke plagede ham, var han en overmåde dygtig og særpræget lærer, der forstod at fængsle sine elevs opmærksomhed. Foruden i de almindelige fag underviste denne forhenværende teolog-kriger i gymnastik, hvad der var noget helt usædvanligt på den tid. De større og mest begavede drenge fik nogen undervisning i sprog. Erindringen om ham bevarede Gammelgaard hele livet igennem, og endnu som gammel mand kunne han fortælle om denne sin barndoms enestående lærer og give udtryk for sin beundring og taknemmelighed over for ham.

Gammelgaard blev konfirmeret 1821 og fik plads som yngste karl på en gård. Da han var en stor og kraftig dreng, ventede hans husbond sig en del af ham; men det blev en skuffelse for dem begge. Hans tanker var ikke ved arbejdet, hans lyst og interesse gik ad andre baner, hvorfor han allerede samme efterår opgav det praktiske arbejde for altid. Han underkastede sig en prøve og fik ved en den 5. nov. 1821 dateret skrivelse af provst Paulsen i Aabenraa tilladelse til at undervise i en mindre distriktsskole i Aabenraa provsti, hvorefter han straks tiltrådte som vintertlærer i Hinderup. Dermed begyndte så hans gerning i skolens tjeneste, en gerning, der kom til at vare i 55 år, kun afbrudt af de år, han tilbragte på seminariet i Vesterborg for at tage lærereksamen.

I årene 1821-24 underviser han så dels i Hinderup dels i Vellerup, hvorefter han hos provst Høxbro i Rødding lader sig prøve i læsning, retskrivning, lærebog, bibelhistorie, regning samt geografi og sproglære. Der findes, »at han i de 5 første fag har gjort rosværdig fremgang, i de 2 sidste ej heller er ubevandret;« hvorfor han anses for duelig til at indgå på det Vesterborgske seminarium og anbefales til det kgl. amtshus i Haderslev, »at ham kan meddeles tilladelse til at benytte denne videnskabelige forbindelse.«

Inden han kunne benytte denne videnskabelige forbindelse »var endnu et vanskeligt problem at løse, nemlig de militære myndigheders tilladelse, da han skulle fritages for militærtjeneste. Da også denne hindring er overvundet, indgiver han 30. aug. 1824 ansøgning til det kgl. amtshus i Haderslev om at måtte drage til det Vesterborgske seminarium for der ved fortsat flid, som jeg lover at udøve, at dannes til en duelig skolelærer.« Amtshusets tilladelse er dateret 6. sept. 1824, hvorefter den unge Gammelgaard omgående begiver sig af sted for på Lolland at tilbringe to lærerige, arbejdsfyldte, men også fornøjelige læreår.

Hvorfor valgte Gammelgaard Vesterborg i stedet for Tønder?

Dette var tilfældet med mange nordslesvigske læreraspiranter på den tid. I de år, Vesterborg seminarium bestod, fra 1802–31, var af de i alt 281 dimittender 84 fra hertugdømmerne, det sidste år var der endog 19 selsvigere af 37 elever.

At det, at Tønder var tyskpræget og tysksproget, skulle have været grunden, er tvivlsomt; det var i helstatens dage, og nationalfølelsen var endnu ikke vågnet.

At forstanderen biskop P. O. Boisen og førstelæreren Andreas Hansen begge var selsvigere, kan have medvirket. De to glemte aldrig deres barndoms landsdel og satte ved deres personlighed præg på hele seminariets liv og var med til ved deres grundige og pligtopfyldende arbejde at præge deres elever og dermed undervisningen i skolestuerne rundt om i landet.

At seminariet gennem de første mange år kun havde 15 elever, senere øget til 30, gjorde hele undervisningen mere personlig præget, og de beskedne landlige forhold gjorde samlivet mellem lærere og elever såvel som eleverne indbyrdes mere fortroligt.

At de 2 seminarier i hertugdømmerne, Kiel og Tønder, var overfyldte, kan også have været medvirkende; men Gammelgaard gjorde end ikke det mindste forsøg på at komme på et af de to.

At man med fordel kunne omveksle hertugdømmernes mønt til kongerigsk kan have været medvirkende.

At indkvarteringsspørgsmålet blev ordnet af seminariet var en ikke uvæsentlig fordel. Seminaristerne – dengang var man ikke lærerstuderende – boede 2 og 2 sammen på gårdene i landsbyen; de skulle opdrages

til at være fornuftige bønder blandt bønder. Biskop Boisen skriver selv: »Skolelæreren skal opdrages til at være fornuftig bonde blandt bønder. Er han opdragen som bonde, simpel, tarvelig, uden prætentioner, er han blevet vant til at nøjes med almuens levemåde, så vil han også i indskrænket løn finde sit udkomme, vil i sin stand føle sig lykkelig, med uafbrudt sindsro kunne undervise.« Betalingen for opholdet var: 3 tdr. rug og 3 tdr. byg om året, foruden at eleverne gav en hånd med, når det var nødvendigt og arbejdede for deres værter i sommerferien, da de fleste, i alt fald slesvigerne, ikke rejste hjem i ferien. For disse ydelser fik de: værelse og et måltid varm mad om dagen; resten: tør kost, lys og varme samt rengøring sørgede de selv for.

Måske skyldes valget af Vesterborg påvirkning fra provst Høxbro, der i sin anbefaling af den unge aspirant skriver, »at han har fået adressen på dette seminarium.«

Det ovenfor anførte gjaldt vel de fleste unge slesvigere, der søgte uddannelse på kongeriske læreanstalter.

Seminarieuddannelsen varede normalt 3 år. Men de unge indstillede sig til den afsluttende eksamen, når deres lærere og de selv skønnede, at de var modne dertil. Efter 2 års ihærdigt arbejde indstilles Gammelgaard og består i august 1826 lærereksamen med udmærkelse.

Hans endnu bevarede eksamensbevis er – ikke på et koldt skema – håndskrevet af biskoppen selv og lyder i sin helhed:

»Seminaristen Christian Nielsen Gammelgaard fra Slesvig, der i 2 år har nydt undervisning på det kgl. seminarium i Vesterborg på Lolland, fremstillede sig den 1. og 2. august d. a. til dimissionseksamen i direktionsens overværelse, i hvilken han lagde for dagen så særdeles grundige theoretiske og praktiske kundskaber i de allernådigst befalede læregenstande, som og i indbyrdes undervisning, at den samtlige direktion tilkendte ham såvel for kundskaber som undervisningsfærdighed 1. karakter med udmærkelse – – *udmærket duelig*. Hans opførsel har stedse været sædelig. Han kan godt forestå sang og orgelspil i kirken. – – Således dimitteres denne særdeles brave og værdige seminarist med det vidnesbyrd, at han ved særdeles flid og sædelig opførsel stedse har gjort sine lærere glæde og med det ønske, at det, hvor han kaldes til at virke, må gå ham godt, og at han må stifte megen nytte i den kreds, han under forsynets styrelse vorder anvist.

Direktionen for det kongelige seminarium
Vesterborg, den 4. august 1826.

P. O. Boisen.

Bispeembedets segl.

Forstander for seminariet.

Efter den veloverståede eksamen fik den unge Gammelgaard et efter datidens forhold meget fordelagtigt tilbud om en vellønnet stilling som missionær i Trankebar. Da han om sommeren 1826 mister sin far, føler han sin forsørgerpligt over for moderen, der ved sin aldrig svigtende omhu havde gjort det muligt for ham at gennemføre sin læreruddannelse. Ifølge truffet aftale skulle de 2/5 af hans løn udbetales til moderen herhjemme, resten til ham selv; efter 20 års tjeneste ved missionen var der så lovet ham et præsteembede ved hjemkomsten. Efter at have holdt præveprædiken for Sjællands biskop optages han på missionsskolen.

Da så regeringsskibet, der opretholdt forbindelsen med kolonien i Indien, på hjemvejen derude fra strander ved Skagen, og der måske ville gå et år, inden det var sejlklart igen, opgiver han planen og søger embede i folkeskolen, da han ikke har råd til at gå ledig.

Skønt det var ret vanskeligt for dimittender fra kongerigske seminarier at få stilling i hertugdømmerne, får han embede som lærer i Galsted. Allerede året efter flytter han til et større og bedre embede i Klovtoft. Her var både lejligheden og indtægterne sådan, at han kunne føre egen husholdning, hvorfor moderen flytter til ham for at føre hus for sønnen. Hun blev hos sønnen, til hun døde 93 år gammel 1863.

Her i Klovtoft var lønnen efter tidens forhold ret god: 72 rigsdaler om året foruden bolig, brændsel, skolelandet, nogle naturalydelser i form af korn og hø til vinterfoder til kreaturerne samt de til jordloddens bearbejdelse nødvendige »hånd- og spandtjenester,« d. v. s. at bønderne på

omgang efter skoleforstanderens anordning måtte stille en karl med hesteforspand til rådighed, så skolelandet kunne pløjes, harves og tilsås.

Skønt han ikke var og heller aldrig blev nogen ynder af legemligt arbejde, dyrkede han sin skolelod mønsterværdigt, navnlig kvægavl havde hans interesse, så han efterhånden fik en lille, men god kvægbesætning af bedste vesteregns race.

I de 5¹/₂ år, da han er lærer i Klovtoft, vinder han sig anseelse som en dygtig og pligtopfyldende lærer. Hans skole kunne ikke blot tåle sammenligning med andre, men overgik disse på mange måder.

Da undervisningsmidlerne i de tider var få og tarvelige, supplerer han dem med selvgjorte. Bl. a. tegnede han en del vægkort til skolebrug og lavede en globus; en sådan findes endnu i slægtens eje. Da provst Paulsen ved en visitats fik den at se, bestilte han en til hver af amtets skoler. Derved kom Gammelgaard ind på en fritidssyssel, der gav lidt indtægt. Skønt naturhistorie ikke var skolefag, prøvede han lejlighedsvis at indgive sine elever noget af den glæde ved at iagttage naturen, som han selv følte, og lægger her grunden til den kæmpesamling af naturhistoriske præparater, som senere skulle blive noget af en seværdighed. Det var navnlig udstopning af fugle, han lagde sig efter. Begyndelsesgrundene havde han lært på seminariet, livet igennem syslede han hermed og udviklede efterhånden en så fuldkommen teknik, at der endnu findes en del af disse præparater.

Ved siden af dette havde han også nogle privatelever fra omegnen, blandt disse var de 2 sønner fra Bevtoft kro, Rasmus og Hans Krüger, den sidste blev den mest kendte. I en et par hundrede håndskrevne sider omfattende skildring, som Gg.s sønnesøn, den senere degn i Stubbæk, har skrevet til sine børn, om sin bedstefar, er der efter den gamles egne ord en karakteristik af de to. Heri betegnes Rasmus som den stille, grundige og flittige elev; medens Hans, den senere politiker, omtales som en noget overfladisk og med et mægtigt snakketøj udstyret buldrebase, der kunne klare meget ved sin veltalenhed. Da afstande i den tid følte større end nu, bliver de to som kostelever optaget i hjemmet og flytter senere med til Varnæs for at få afrundet deres skolegang der.

I den tid har hans gamle seminarieforspand bud efter ham til en stilling på Lolland; Gammelgaard afslår, og i et endnu eksisterende overmåde venligt brev fra biskoppen hedder det: Det glæder mig, at det går dig godt, og at dine foresatte er tilfreds med dig. Bliv således ved at arbejde i lysets og kærlighedens ånd, og nådens Gud vil velsigne dig i din gerning. Jeg er forvisset om, at dine foresatte vil hjerteligen bidrage til din befordring.

Gerne ville jeg have beholdt dig, min trofaste Gammelgaard, til Lolland, hvor der var god lejlighed, men hverken vil jeg eller tør tage dig

bort fra dit fædrenehjem, og der vil du sikkert få din videre forfremmelse, når Guds time kommer. -- Bliv ved i ydmyghed og gudsfrygt.

Bedste hilsen fra din trofaste lærer

P. O. Boisen.

Da den sidste ætling af den gamle degneslægt i Varnæs dør i 1832 i en alder af 82 år, opslås embedet ledig. Gammelgård søger og får embedet; hans kaldsbrev er affattet på tysk. Ifølge dette er han »zum Küster der Gemeinde Warnitz, wie auch zum Districtschullehrer der Districtsschule zu Warnitz ernannt, dermassen und also, dass genannter Gammelgaard solches Amt sofort, d. h. zu Michaelis dieses Jahres antrete und alle Pflichten eines Küsters der Gemeinde Warnitz in der Besorgung der, ihm bei dem Gottesdienst und bei den, sonst in der Gemeinde vorfallenden heiligen Handlungen zukommenden Geschäfte mit christlicher Würde und Treue und unverbrechlichem Fleisse wahrnehme, auch sich in diesen Handlungen und Geschäften, wie es einem christlichen Küster anstehet, dem ihm vorgesetzten Prediger folgsam bewaise.

Nicht minder wird er durch diese Vocation verpflichtet, die ihm in der Warnitzer Districtsschule anvertraute Jugend in der Religion, im Lesen, Schreiben und Rechnen und anderen nützlichen und notwendigen Kenntnissen, wie es in der Allerhöchsten Schulordnung vom 24. Aug. 1814 vorgeschrieben ist, treulich und mit Anstrengung aller seiner Kräfte in den verordneten Lehrstunden zu unterrichten und sich dabei in Wort und Tat also zu betragen, dass er der Jugend mit einem reinen und christlichen Wandel vorleuchte.«

Der følger et afsnit om aflønning og sluttes:

»Zur Urkunde habe ich diese Vocation eigenhändig geschrieben, un-
terzeichnet und mit meinem Amtssiegel versehen.«

Apenrade, den 27. Sept. 1832.

P. Paulsen.

I henhold til dette tiltræder han 1. okt. 1832 i sit nye embede og rykker hermed ind i denhermed ind i den nye skole, der var opført 1831 i nærheden af kirken.

Efter en bevaret skildring foregik flytningen på god gammeldags maner, idet de Klovtoft-bønder stillede køretøjer til rådighed; det må have været et helt optog: først et par vogne med hans beskedne bohove og redskaber, derefter en vogn med degnen, hans mor og de to unge Krügersønner. Bagved det hele dreves hans 4 køer, et par ungkreaturer og får.

Ved den første gård i byen gjordes holdt. Her tog gårdens ejer Anders Thøysen, skoleforstanderen og nogle naboer imod. Da man havde hilst på hinanden, vurderede de Varnæs-bønder besætningen, mens gårdens unge døtre tog den nye degn i øjesyn. Den ældste af de tre afsagde dommen: »Jeg mente, vi skulle have en ung degn, og så er det en halvgammel

Degn Gammelgaard fotograferet foran Varnæs skole med halvdelen af klassen, nemlig alle drengene. Der findes et tilsvarende billede, hvor klassens 58 piger poserer foran deres lærer.

karl med skæg over hele hovedet.« At hun så 7 år senere som den »halvgamles« brud skulle flytte ind i degneboligen, kunne ingen forudse. Her levede han i et sjælden smukt og harmonisk ægteskab med sin højtelskede Anne Marie til hendes død i 1886; vel fordi han var klog nok til at overlade alt vedrørende hjem, have, landbrug, opdragelse af deres to sønner samt forvaltningen af deres indtægter til hende; medens hun aldrig blandede sig i hans gøren og virken i skole og kirke og andet udadvendt.

For ham betød penge så lidt; han gav, hvor der trængtes, og til tider også, hvor der ikke var trang, og han gjorde det gerne; han lånte ud og glemte; hvis ikke Anne Marie havde holdt igen på sin blide, men myndige måde, havde han givet til sidste hvid. Hans personlige fornødenheder var yderst beskedne, udover nogle få skillinger til tobak brugte han ikke større lomme penge; derimod var der ingen smålighed, når det gjaldt påklædning eller udstyr til hans jagt, fiskeri og andre hobbies. At de efterhånden blev endog ret velstående, var såvist ikke hans fortjeneste.

Efter faderens død arvede hun fødegården, som de dog ikke beboede før efter pensioneringen. Den var bortforpagtet, indtil deres ældste søn kunne overtage den. Spredte udtalelser fra hans side kunne tyde på, at han har følt gården som en klods om benet. I alt fald hindrede den ham i at tage mod et fristende tilbud om en stilling som seminarielærer i kongeriget.

Her i Varnæs øver han sin manddomsgerning gennem 44 år.

Elevtallet var stort, i løbet af 20 år fra 1826-47 stiger det fra 70-120. På grund af landbrugets opsving efter de fattige tider bygges der en del huse, dels til håndværkere, dels til daglejere til gårdene.

Da det efterhånden viser sig umuligt at huse disse børn i de forhåndenværende lokaler, bygges 1831 en ny skole med lærerbolig, begge var efter tidens forhold meget rummelige.

At undervise o. 100 børn samtidig i samme rum synes os en uoverkommelig opgave. Den udvej, der gjorde det muligt, var »den indbyrdes undervisning«. I korthed gik den ud på, at de viderekomne og bedre begavede, ældre elever som hjælpere og bihjælpere sattes til at træne de yngre efter ophængte tabeller, alt imens læreren underviste et andet hold. Klassens børn var derfor inddelt i en række hold, og der førtes nøjagtig bog over, hvad der var gennemgået med de forskellige afdelinger. På den måde var det virkelig muligt at bibringe børnene visse kundskaber i læsning, skrivning og regning. At denne undervisningsform stillede endog meget store krav til læreren, og at den var helt mislykket, hvor lærerens disciplinære evner ikke slog til, siger sig selv.

Hele metodens militære tilsnit og navnlig det, at den var billig – en lærer til 100 og endnu flere børn – gjorde, at den var en af Frederik VI.s kæpheste. Gennem skolevisitatoriet holdt kongen sig nøje underrettet om de enkelte skolers tilstand og uddelte efter disse indberetninger sin allerhøjeste ros eller dadel. Af nogle skrivelser fremgår, at Gammelgaard gentagne gange gennem den »Hochpreissliche Schleswig-Holsteinische Regierung« har modtaget meddelelse om Hs. Majestæts allerhøjeste tilfredshed med tilstanden af og fremgangen i den indbyrdes undervisning i Varnæs skole.

Enkelte benådede lærere formåede at præstere noget fremragende efter denne metode. Foruden Gammelgaard nævnes lærerne: Hansen i Hjorkær, Backmann i Østerløgum, Niendahl i Barsmark, Petersen i Brede og Jessen i Genner.

Efter kongens død 1839 svinder interessen for denne metode ret hurtigt. I Varnæs kommer snart en klassedeling, idet de skiftende præparander, som Gammelgaard forbereder til seminariet, overtager de yngste årgange, og da der i 1863 oprettes et fast andenlærerembede, og der nu er tre om arbejdet, kommer man på en nogenlunde normal og overkommelig klasse-kvotient.

Dette mægtige skolearbejde gennemførte Gg. på bedste måde gennem en lang række år og vandt sig ry som en i enestående grad dygtig lærer. Ved siden af passede han degnetjenesten. Skønt han kun var en jævn sanger, var kirkesangen i Varnæs god, den udmærkede sig mere ved styrke end ved skønhed. Under hele hans embedstid brugte man den komplet forældede »Flensborg-salmebog«, der var udgivet 1717 af præsten i Varnæs B. C. Ægidius. Hans af det, der gør en salmebog køn, nemlig slid, prægede salmebog opbevares stadig af familien som et kostbart arvestykke.

En side af hans virksomhed, der satte dybe spor, og som var og er meget lidt kendt, var hans aftenskole.

Allerede fra sidst i 30'erne samlede han vinter efter vinter en flok unge mænd, især tidligere elever, til en videregående aftenundervisning. For-

uden i sædvanlige skolefag undervistes der i matematik, landmåling, naturfag, geografi og tysk. De 3 sidste fag tog man under et, idet undervisningen væsentlig foregik på den måde, at læreren læste højt af tyske bøger i disse fag og så bagefter samtalede med eleverne på tysk om det læste, »for at eleverne også i den henseende kunne profitere,« som han selv skriver.

Også de unge piger mødte til nogle oplæsningsaftener i skolen. En af dem, der selv havde været med, fortalte: at man mødte efter aftenmalkningen i den store stue i degneboligen medførende sit strikkesæt, degnen læste så højt en timestid, navnlig Blicher, derefter fik man lidt æbler eller nødder, og aftenen sluttede med bøn og en salme så betids, at man kunne være hjemme til normal sengetid.

Når denne travlt optagne lærer følte trang til at spænde fra, søgte han hvile og adspredelse ved som lystfisker og jæger at færdes ude i naturen. På utallige ture har han enten alene eller sammen med sin ven Leopold Petersen, – – denne var søn af den gamle pastor P. og var efter en række bevægede studieår ved forskellige universiteter endelig faldet til ro som landmand på Varnæshoved, – – gennemstrejft sit udstrakte jagtområde. Inden for dette var Skovsø det sted, hvis idyl og ro gav ham den hvile, han søgte efter det anstrengende skolearbejde. Til denne skønne sø søgte han gang på gang, her lå hans båd, der førte det stolte navn »Gefion«; tit har han tilbragt timer der i stille tanker, i glæde såvel som i mørke timer søgte han hertil. Så længe søens fiskerigdom varede, har han her oplevet lystfiskerens fryd ved at hale fisk efter fisk frem af dybet. Da fiskebestanden uddøde, og han selv følte alderens vægt, besøgte han 11. nov. 1889 for sidste gang søen og skrev digtet:

Farvel til Skovsø.

Du lille sø, med skov på dine bredder,
så skøn en plet som nogen her på jord.
I tanken tit ved dig jeg sidder
og hører fiskens plask og fugles syngekor.
Hvor ofte på dit spejl jeg haver gynget
og sunget fro som lærken udi vår.
Ja, selv i manddomsår jeg følte mig forynget
og mærket ej, jeg nåede støvets år.
Dog skæbnens hånd, som alting kan forøde,
den er så mangan jordisk glædes grav,
den nåede dig, din fiskerigdom døde,
min smukke sø blev lig det Døde Hav.
Da mærked' jeg, at livets lyst får ende,
jeg følte, at jeg ned ad bakken går,

jeg lærte mangan sorg og savn at kende,
jeg følte vægten af de fire snese år.
Dog mindet om dig har jeg end tilbage,
et minde, lyst som ikke mange fler'.
Men selv fra mindet må vi afsked tage.
Farvel, du lille sø, jeg ser dig næppe mer'!

Så længe han kunne, dyrkede han det friske friluftsliv. Endnu mange år efter hans død kunne de ældre more sig ved at fortælle talrige eksempler om de fornøjelige streger han sammen med vennen Leopold udførte på begge sider af Aabenraa fjord, og de kunne le hjerteligt over tildragelser, hvor de to ved godmodigt drilleri enten over for hinanden eller over for andre jagtfæller fik latteren til at runge.

Ofte tog han på jagt over til Løjt, hvor han var en velset gæst ved jagterne. Hans sønnesøn, den senere degn i Stubbæk, har i nogle optegnelser til sine børn givet en skildring af en sådan jagtudflugt:

»Fra min barndomstid står endnu det billede for mit indre øje, når den gamle drog på jagt på Løjt, og det må jeg nødvendigt tegne. Han havde blandt sine venner nogle gamle skibskaptajner i Barsmark, som endnu i den tid, jeg kan huske, indbød ham til deres herlige jagtgrunde. Jeg var dengang en dreng på omkring 10 år og måtte tage med som klapper. Bedstefar har altså været ca. 70 år; men han var endnu manddomsfrisk, stærk, bred og kraftig. Han lod sig sætte over i båd til Barsmark strand af en fisker fra Varnæs Viig. Når han så sad bag i båden iklædt sin gamle kofte med de lange fedtlæderstøvler på fødderne, den lådne kabuds på issen, hvorunder de hvide lokker tittede frem, med den lange bøsse i armen, – som hans ven kaptajn Paulsen i Aabenraa havde taget med til ham fra Spanien, – medens hånden hvilede kærtegnende på hunden, der tillidsfuldt havde lagt sit store hoved på sin herres knæ, og medens øjet under de buskede bryn gled over hav og land og gav genskin af de mangehånde tanker, der formede sig under den brede pande, da indgød dette billede ærefrygt i mit barnesind, og jeg havde en anelse om, at den mand, som jeg turde kalde bedstefar, ikke var af helt almindelig støbning. Jeg kunne ikke andet end at sammenligne denne mægtige skikkelse med en af de gamle kæmper, jeg havde læst og hørt om, og hvis heltebedrifter altid fremkaldte så mange stolte forestillinger i den barnlige fantasi.«

Det var vel navnlig som ornitolog, han blev kendt i en større kreds. Fra ungdommen af havde han beskæftiget sig med udstopning af fugle. De første forsøg havde han lært af sin naturhistorielærer på seminariet, havde selv udviklet og forbedret teknikken, så han efterhånden blev ekspert på dette område. Fra sine mange jagter hjembragte han selv eksemplarer, lige som hans udstrakte bekendtskabskreds blandt jægere og natur-

elskere forsynede ham med dyr; også hans gamle skoledrenge sendte til ham fra udlandet, så han efterhånden havde en enestående samling af fugle, både inden- såvel som udenlandske, ja, endogså tropiske.

Denne omfattende samling var opstillet i montrer i et stort værelse i skolen. Dette rum benyttedes også som en slags venteværelse af folk fra sognet, der var kommet vel tidlig til kirken søndag morgen og blev med årene et samlingssted, hvor man drøftede sognets sager før kirketid.

Samlingen besøgte af mange interesserede lige som adskillige videnskabsmænd brugte den i studieøjemed. Da Kjærbølling således forberedte sit store værk om Danmarks fugle, opholdt han sig i flere perioder længere tid ad gangen i Varnæs for at tegne efter denne fyldige samling. Som tak for hjælp og gæstfrihed forærede han Gammelgaard et håndkoloreret særtryk af værket. Foruden til sin egen samling udstoppede han og forærede mindre samlinger til bl. a. Rødding højskole og interesserede kollegaer til undervisningsbrug. Nu findes kun nogle få eksemplarer af disse fugle, de er efterhånden gået til af ælde.

Da Gammelgaard i hele sin religiøse indstilling var og blev rationalisten, forblev både den grundtvigske såvel som den indremissionske bevægelse for ham noget fremmed. Selv om han var velunderrettet om begge, afviste han dem.

En side af hans gøremål, der gjorde hans navn kendt videnom, var hans skribentvirksomhed, der navnlig i 40'erne optog ham stærkt. Han samlede i de år stof til en række sagn. Efter de gamles fortællinger nedskrev han overleveret sagnstof dels fra egnen omkring Aabenraa fjord, dels fra sin hjemegn derude på højderyggen.

Hvor meget der i disse og hans to større sagnromaner er historisk kerne, hvor meget han har hørt fortælle, hvor han har arbejdet flere sagn sammen til ét, og hvor meget han selv har digtet til, er nu ikke let at afgøre.

Hans gode ven Fr. Fischer trykte hans sagn som feuilleton i »Freja«; de blev senere optaget i hans »Nordslesvigske Folkesagn«. Foruden en hel række mindre sagn skrev Gammelgaard to større: »Junker Viggo på Vig« og »Hundehøjen«.

Af de to blev særlig det første kendt i en større kreds. Det blev læst og genfortalt i mange hjem. Den nu fuldstændig glemte tyske forfatter Adelbert Dreesen oversatte det og udgav det på vers, det blev kendt i Norge og blandt danske i Amerika.

I en omtale af Skamlingsfesten i Californien 1892 skriver »Den danske Pioner«: »Festen blev afholdt i en stor park i San Francisco. Ved indgangen var der anbragt to store danske flag. Det var en fornøjelse at se slesvigernes glade ansigter, da de så den gamle dannebrogsfane vaje. Her var fremstillet billeder af fremragende danske mænd. Især vakte det store billede af degn C. N. Gammelgaard fra Varnæs ved Aabenraa alles be-

undring. Om billedet var malet en smuk blomsterkrans med indskriften: »Han fremdrog for lyset vore folkeminder« af den unge danske kunstner Marius Schmidt fra Kolding. Billedet var opstillet over de andre. Dette var det smukkeste og største billede af de sønderjyske hædersmænd. Billedet blev sendt hjem til Gammelgaards hjem i Varnæs. Som bekendt har Hans Krüger levet sine barndomsdage i Gammelgaards hjem. Gammelgaard er forfatteren af den bekendte historie »Junker Viggo«, som i sin tid gik gennem alle danske blade, ja endog fra Norge kom der forespørgsel om lov til at trykke den.«

I 1875, da han var fyldt 70 år, søgte han om afsked med pension. Skolemyndighederne svarede med en henstilling til ham om at fortsætte, da han stadig var rask og rørig.

Året efter meddelte han kort og bestemt, at han fra 1. 4. 76. flyttede fra skolen til sin gård, og henstillede til myndighederne at foretage det fornødne for at få udnævnt en efterfølger i embedet. Pensionsspørgsmålet var han villig til at forhandle om. Pensionen var dengang ikke ordnet ved lov, men afgjordes i hvert enkelt tilfælde af skolebestyrelsen. Efter tidens forhold blev der tillagt »æ deen«, som han altid omtaltes, en ret rundelig pension.

Derefter flyttede de to gamle, men endnu virksomme, efter 44 års tjeneste i skole og kirke i Varnæs til den pæne bolig, de havde indrettet sig på deres gård. Her fik de lov til at leve en halv snes stille og fredfyldte år med hinanden. Hun travlt optaget af en husmors syssel, bistået af deres mangeårige, trofaste hushjælp. Han færdedes stadig rask i skov og ved strand, eller var beskæftiget med biologiske forsøg. Således fandt han en metode til fremstilling af lim af torskenes svømmeblærer, der indbragte ham en belønning fra foreningen til fiskeriets fremme i København, eller han arbejdede med fremstilling af fysiske forsøgsapparater.

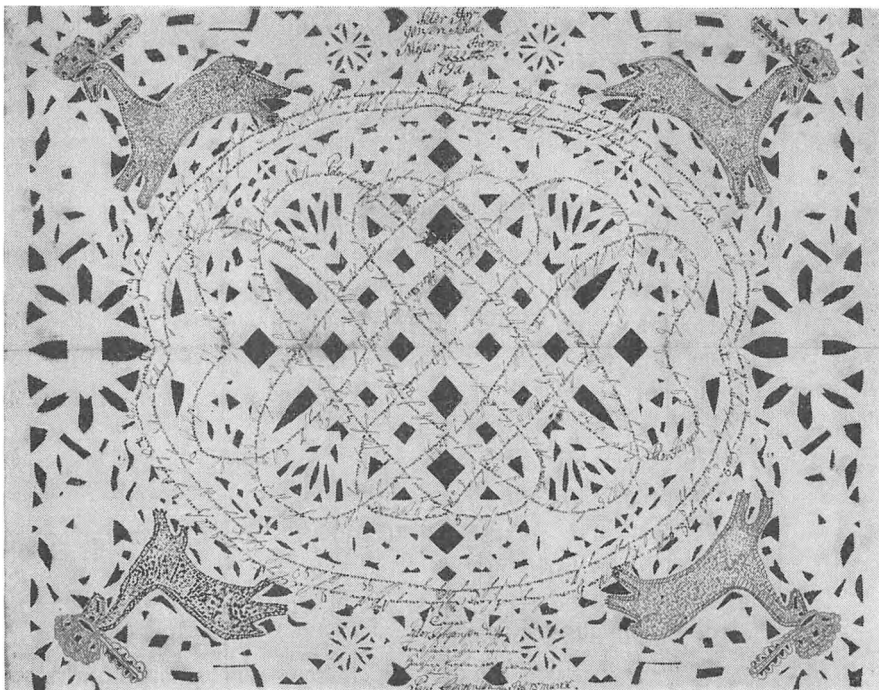
Men da hans højtelskede Anne Marie den 26. nov. 1886 døde fra ham, var det, som om hans livskraft var brudt. Han holdt sig mere og mere hjemme, opgav sine vandringer i naturen; hun var der jo ikke, når han kom hjem, for at høre om hans oplevelser og iagttagelser i mark og skov.

Han sidste år var ensomme, de gamle venner og jagtfæller var gået bort, han havde overlevet dem, han følte sig tilovers og glemt. Lidt efter lidt indskrænkede han sin omgang med mennesker uden for den nærmeste familie, han søgte tilflugt i bøgernes verden.

Han, friluftsmanden, den passionerede lystfisker og jæger, den livlige fortæller og selskabsmand blev efterhånden noget af en indesluttet særling. Han døde anden påskedag den 7. april 1890.

»Æ gaml' Deen's« lange og travle arbejdsdag var endt.

A. Gammelgaard.

Det gamle bindebrev måler 32 cm × 40 cm, og det har taget tid både at skrive det og læse det. Bindebrevet tilhører fru Nicoline Schmidt, Bovrup.

Et bindebrev fra Sct. Petersdag i 1791

Pastor Urban Schrøder, Varnæs, har lånt et næsten tohundrede års gammelt bindebrev hos fru Nicoline Schmidt, Bovrup, og han har tydet den i dobbelt forstand snørklede skrift.

Tidligere er her i »Sønderjysk Månedsskrift« blevet fortalt om de gamle skikke og folkelige minder, som for sønderjyder meget længe har knyttet sig til »Pers Daw« eller apostlen Sct. Peters dag i denne måned, nemlig den 22. februar.¹ Og nu nærmer denne dag sig atter. Mon det da ikke er på sin plads at fremdrage endnu et minde om dagen, som i mellemtiden er kommet for lyset? Hos en familie i Bovrup er blandt flere gamle sager blevet fundet et bindebrev, som den unge karl, senere gårdmand Paul Jørgensen i Barsmark på Løjtland Sct. Peters dag 1791 sendte til skolelæreren på Barsø Peter Jørgensen. Dette bindebrev er et i smukke mønstre kunstfærdigt skåret ark. I hvert hjørne bærer det tegningen af en kronet hjort – vist en hentydning til den i teksten omtalte hind, som brevskriveren møder i skoven. Og teksten er ikke skrevet som i et almindeligt brev, men

1. Se min artikel »Sct. Peters dag i Blide-måned« i »Sønderjysk Månedsskrift« 1964, s. 218–20.

følger i sindrige slyng arkets mønstre, så det ikke har været helt let for modtageren at læse brevet. Men mens han arbejdede sig igennem indholdet, har han læst følgende:²

Peter Jørgensen,
Schole-Mester
paa Barsø.

d. 22. Febr: 1791.

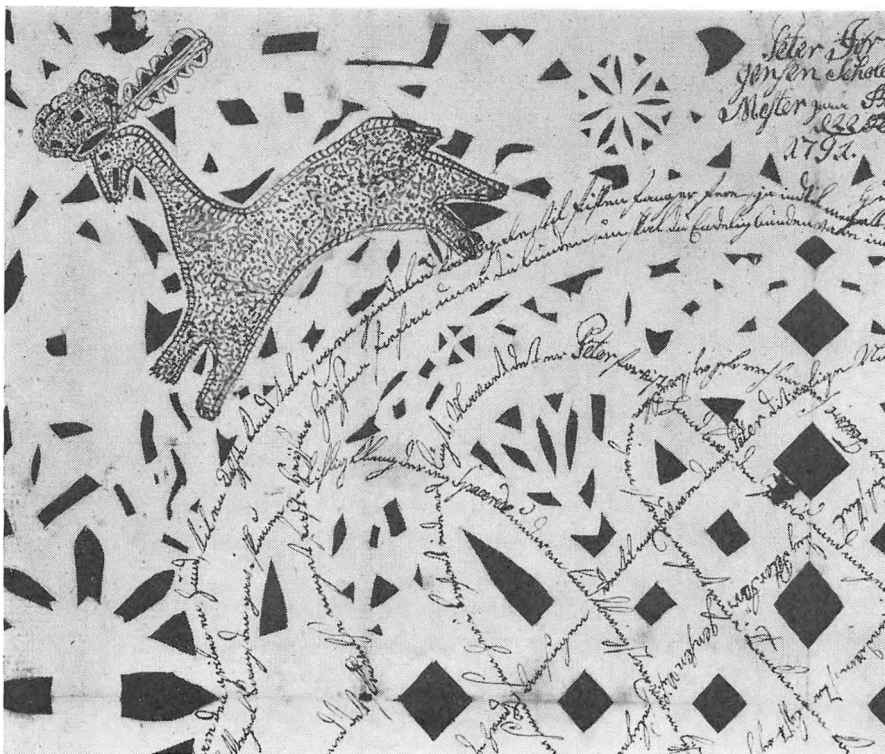
Hilsen forsend med Gud og vor Herre,
saa monne gode Venner hinanden forære,
saa giør og Venner, i hvo de er,
ald got de ønsker af Gud Vor Herre,
lenge at leve Og lide meget Vel
Ønsker ieg dig til lif og Siæl,
at gud vil spare dig karsk og Sund,
indtil en hare den griber en hund,
til en Okse kand tale,
og en giedebok kand gale,
til Fisken fanger refe,³
ja indtil meget mere,
til stene monne flyde,
og Raune blive hvide.⁴
Icke længer at forhale,
icke byde eller befale
hermed vil ieg begynde min tale.
I Dag som ieg i skauen monne gaa
fugle Sang at lyde paa,⁵
iblandt dem alle fandtes en,
som liflig sang og var ey seen.
Ieg troer, det var en Nattegal Sang,
den gav i skauen liflig Klang.
Der ieg Spacerede under en lind,
blev ieg strax var en lystig Hind,
som hafde paa sine tacker smaa
en liden bog med blader faa.
Ieg gik og tænkte, hvad det skulde være,

2. I brevets her følgende tekst er kun foretaget enkelte, for forståelighedens skyld nødvendige rettelser af tegnsætning og orthografi. Ellers er den originale skrivemåde fulgt. Om bindebrevet iøvrigt – både i og udenfor Sønderjylland – se »Sprog og Kultur« II, 1933, s. 129 ff. »Sønderjysk Månedsskrift« 1934–35, s. 131 f. og 202 og H. P. Sørensen: Sagn og hændelser fra Gram sogn, Haderslev 1964, s. 90 ff.

3. Ferre = fuglefjer.

4. De syv sidste linjer omtaler ting, der givet aldrig vil ske, og understreger således ønsket om, at Peter Jørgensen heller aldrig må blive andet end »karsk og Sund«.

5. Linjen betyder: for at lytte til fuglesang.

Detalje af bindebrevet. Paul Jørgensen har lagt papiret to gange sammen, før han på bagsiden har tegnet mønsteret og omhyggeligt skåret hullerne ud. Såvel teksten som den fine udnyttelse af papirets fulde flade til ord og pyntehuller fortæller, at enten har afsenderen været lidt af en kunstnerisk begavelse, eller også har han haft et mønster for den kunstfærdige hilsen.

men denne hind vilde mig Fexcere.⁶
 Som ieg saa gik og tænckte mig om,
 strax noget mig i Tanker mon kom'.
 Saa gik ieg hen til Almanachen min,
 deri saa fandt ieg bogstaver fiin',
 deri saa fandt ieg bogstaver smuck',
 som her i brevet inde er lugt.
 Navnet det er Peter forvist,⁷
 hand bær' den Pris⁸ med megen list.
 Det fast er i mit hue og sind,
 at ieg vil dig Peter Jürgensen bind'.
 Ieg binder dig icke af Had eller Vrede,
 men af idel kierlighed og glæde,

6. Det har knebet med at stave fremmedordet »fixere«, der betyder: at holde for nar.

7. De gamle almanaker bragte – ligesom endnu f. eks. Sprogforeningens almanak – hver dags helgennavn året rundt.

8. Læsningen er her vanskeliggjort af en blæklat.

icke heller for dine Ulæmper og Udyd,
 men at ieg deraf kunde have glæde og fryd.
 Vil du da Endeligen viede,
 hvad Aarsagen dertil mon være,
 da er Peter dit ærlige Navn,
 som du i Daaben haver fanget med ære.
 Stor lyst og glæde hafde ieg deraf,
 om ieg ellers kunde faae vunden sag.
 I dag da er det Peters Dag,
 deraf haver ieg stor lyst og behag,
 og det, som ieg i min Almanach mon finde,
 det skal dig Peter Jürgensen visseligen binde.⁹
 Dog skeer det icke med baand eller bast,
 men med det skrivelse¹⁰ meget fast.
 Heysaa, Heysaa, fiefaa, nu er du bunden,
 nu skal du Endelig bunden være,
 indtil du løser dig med ære.¹¹
 Tager Peter Jørgensen dette Brev,
 saa er hand bunden.
 Heysaa, fiefaa, saa har ieg vunden.

Paul Jørgensen in Barsmarck.

Dette bindebrev følger i hovedtrækkene det traditionelle skema, som gjaldt for udformningen af denne skæmtefulde genre indenfor brevlitteraturen. Det er derfor, vi blandt andet overraskes ved her at se Paul Jørgensen gå i skoven og høre nattergalesang en kold februardag. Også for eksempel hjortens opdukken og brugen af almanaken er traditionelt stof i bindebrevene. Disse var det skik at afsende på en dag, da man var så heldig i almanaken at finde navnet på en person, man gerne vilde i forbindelse med. F. eks. kunde en karl sende en pige sit bindebrev med opfordring til et dansegilde – et sådant kunne der jo komme mere ud af! Eller en mand sendte brevet til en god ven blot for at foranledige et skæmtefuldt samvær i den på landet stille og lidt kedelige vintertid.

Om skolemesteren på Barsø så i dette tilfælde har »løst sig med ære«, ved vi ikke – det kan også have været vanskeligt nok for de folk fra Barsmark at nå over vandet midt i februars is. Men har gildet været holdt, kan det næppe have mishaget Sct. Peter, hvis dag i kalenderen gav anledning til det – den Sct. Peter, der, som vi kender ham fra Den hellige Skrift, selv er så dybt menneskelig på godt og ondt. *Urban Schrøder*

9. Brevskriveren spiller her på modtagerens navnefællesskab med dagens helgen. Og udtrykket »binde« betyder: forpligte – nemlig til at indbyde til et gilde.

10. Med »skrivelse« menes selve bindebrevet.

11. Linjens mening er: indtil du indbyder til det gilde, du nu opfordres til at give.

Jeanne d'Arc på Sønderborg Slot

I 1835 besøgte nordens digterkonge, Adam Oehlenschläger, Als, hvilket resulterede i et digt om en udskåret træfigur, en Jeanne d'Arc-skulptur, som i dag befinder sig på museet på Sønderborg slot. Museumsinspektør Jørgen Slettebo, Sønderborg, fortæller træfigurens korte historie og tilføjer et uddrag af Oehlenschlägers ordrige digt.

I Museet på Sønderborg slot står en over 2 m høj figur, udskåret i træ. Den er ret groft skåret, men man ser dog straks, at der trods de ret maskuline træk er tale om en kvindefigur. Alene det folderige skørt og de to fletninger, der hænger ned over brystet, viser dette tydeligt.

Kvinden er øjensynlig i en art krigsdragt. På hovedet bærer hun en hjelm, hvorfra et løst skælformet stykke hænger ned til beskyttelse af nakken. Hjelmens top er prydet med en kam, forestillende en vanlig hjelmkam af fjer eller hestehår. Overkroppen er dækket af et skælformet harnisk, og armene er stukket i en leddelt rustning med albuebeskyttere. På skuldrene er fastgjort en løsthængende kappe, der dækker hele figurens ryg. Fra underkanten af harnisket hænger det nævnte folderige skørt fra hofterne til anklerne. Fødderne er stukket i et par brede sko med tværspænder. I den fremrakte højre bærer hun et spyd, i den venstre et skjold med de tre franske liljer.

Spørgsmålet om, hvem denne særprægede kvindefigur forestiller, kan let løses, idet der på fodstykkets ene side er udskåret: Johanna de Arc. Dette kan måske overraske en og anden, der havde en mere romantisk forestilling om den berømte jomfru, men forklarer samtidig det franske våbenskjold.

Dateringen fremgår af fodstykkets anden side, hvor der står: »Norburg 1824«. En datering til efter 1800 var måske også fremgået blot af en nærmere undersøgelse af selve figuren. Ganske vist burde dragten jo, som Jeanne d'Arc selv, høre hjemme 400 år før, kort efter 1400, men heller ikke dengang har man haft let ved at kendes ved denne sammensætning af hjelmform, skælharnisk og rustningsærmer fra vidt forskellig tid. Bæltet med den nedhængende pyntebort ser da også meget mere ud, som var den fra 1800 end fra 1400, og særlig afslørende er det lille brystsmykke – et englehoved, der hænger i en tynd kæde – det viser meget tydeligt hen mod begyndelsen af 1800-tallet.

Spørgsmålet er så, hvorfor Jeanne d'Arc er dukket op i Nordborg i 1824? Den første tanke må næsten være gallionsfigur til et skib. Både størrelsen og udformningen kan passe, og man begynder allerede at lede efter et skib ved navn Jeanne d'Arc af Nordborg, indtil man ved betragtning af figurens bagside opdager, at den er skåret pænt til og slet ikke er lavet, så den kan placeres på undersiden af et bovspryd.

Jens Raben har ved figurens fod fæstet den oplysning, at den er skåret i Nordborg 1824, hvor den var havefigur hos købmand la Motte. Museets protokol tilføjer, at den er skænket museet af J. Chr. F. la Motte i Sønderborg, og at den var skåret ud af en egestamme af giverens oldefar, F. la Motte i Nordborg. Den skal have stået i haven til omkring 1840, da den kom til Sønderborg, hvor Fr. la Mottes søn, Chr. J. la Motte havde slået sig ned som købmand.

For nylig har *lektor K. Norberg*, Sønderborg, gjort opmærksom på, at denne ejendommelige figur endog er omtalt i litteraturen, nemlig i et digt af Oehlenschläger.

Oehlenschläger udgav i forsommeren 1835 en digtsamling ved navn »Fyns-Reisen«, hvori han i en række digte skildrede en rejse til gode venner på Fyn og Langeland. Undervejs var der blevet lejlighed til en afstikker til Als, først og fremmest for at besøge hertugen på Augustenborg. Opholdet på Als kom på den måde til at udfylde et helt afsnit af digtsamlingen »Fyns-Reisen«, med ikke mindre end 10 digte. J. Raben har i »Sønderborg. II«, 1942 gengivet to af disse digte, dels et hyldestdigt til prinsesse Caroline Amalies fødselsdag, der netop under hans ophold blev fejret på Augustenborg, dels det længste af de 10 digte, der handler om Sønderborg slot – i alt 35 fire-liniede vers.

Mellem de 10 digte var i øvrigt også hyldestkvad til hertuginde Louise Augustas fødselsdag og et med titlen »Den lille Prinds« og så et digt, der særlig interesserer i denne forbindelse: »Billedhuggeren«.

Digtet, der består af 9 vers, indledes med, at en ven under opholdet på Als fortæller Oehlenschläger, at

»En Billedhugger paa Øen boer,
Som, Digter, maaske De ønsker at kiende?«

og han tilføjer spottende:

»I egne Tanker er Manden stor«.

Oehlenschläger afviser vennens spot og siger:

»Jeg gerne vil Billedhuggeren see,
og see de Værker, som ei du roser,«

Derpå drager de af, men det oplyses ikke, hvor på Als de tager hen. Det fremgår blot, at det er til en handlende, hvilket stemmer med, at Fr. la Motte er købmand.

»Gik vi til Billedhuggerens Dør,
At være hans Værkers strenge Dommer.
Der i Butikken solgte man Smør;
Jeg tænkte: Mon du til Canova kommer?«

Jeanne d'Arc-figuren på Sønderborg slot er udskåret af købmand F. la Motte, Nordborg, i 1824. Den meget krigerisk udseende dame i den ikke helt stilrene påklædning fungerede en tidlang som haveprydelse hos købmanden, og dens ry har rakt så vidt, at Oehlenschläger, der var på besøg på Als, blev inviteret hen for at beskue kunstværket. Lektor K. Norberg, Sønderborg, har gjort opmærksom på, at besøget ligefrem satte sig spor inden for guldalderlitteraturen.

Efter nogle betragtninger om den i samtiden meget yndede venezianske billedhugger Canova (med oplysning om, at Thorvaldsen fandt ham for slikket) fortsætter Oehlenschläger:

Ind traadte jeg til den Olding graa,
Som hilste venligt. I Stuen stillet,
Ved Døren strax i den snevre Vraa,
Jeg saae et underligt Afgudsbilled.
Som Laaget til en Mumie fast

Det monne stirre, med selsom Larve;
Et Træ, der havde mistet sin Bast,
Udskaaret, og malet med broget Farve.

Denne figur får Oehlenschläger til at tænke på en mexikansk afgud, på Baal eller Molok og til slut på Udgårds-Loke. Han er efterhånden endnu mere spydig end vennen var før besøget og skildrer i to vers slutningen af besøget:

Jeg til den Gamle mig vendte med Agt,
Og sagde: »Det har De reddet i Tide.
Belzoni har det fra Nilen bragt
Formodentlig af en Pyramide?
Der har det staaet to tusind Aar,
Og det var sandelig alt for længe.
Vel, at nu Verden det skue faaer!
Det sælge De kan for mange Penge«.

»Nei,« svarede Gubben, »see kun engang!«
(Og strøg sig med Haanden Sølvhaaret)
»Det Jomfruen er af Orleans;
Jeg har af Træet selv hende skaaret« –
»Ha!« raabte jeg, »nu kan først jeg forstaae,
Hvorledes hun bedøvede Sværdet:
Man aldrig saasnart hendes Aasyn saae,
Før strax man matte flygte forfærdet«.

Den sidste spydighed kan man nok forstå, når man har set figuren selv. Men samtidig fremgår det, at det virkelig er en Jeanne d'Arc-figur, Oehlenschläger her har betragtet, og selv om han ikke fik den at se som havefigur, men i en stue, kan der næppe være nogen tvivl om, at det virkelig er museets træfigur, han her har set og skildret. Tilsyneladende har han ikke set andet hos den gamle billedskærer, i alt fald nævnes intet andet i digtet. Det slutter med et lille ekstra vers, en betragtning om kunstens kår:

Det rører mig altid, naar en Aand,
Der endnu er driftig i den Gamle,
Men med en stiv og uøvet Haand,
Jeg seer i Kunstens Tusmørke falme.
Hvor mangt et Genie er det ei hændt?
Det tabtes, Verden det ei har eiet,
Imens det trivielle Talent
Blier hyggeligt velopdraget og pleiet.

Jørgen Slettebo.

Ingeborg Jessens mors forældre: Hans Hansen, død 1890, og Ingeborg Hansen, født Jørgensen, død 1898. Begge Dybbøl.

Da krigen kom til Dybbøl i 1864

Fhv. lærerinde Ingeborg Jessen, f. Nicolaisen, Tiset, giver med megen medhu en skildring af de sorger og vanskeligheder, som de mange medlemmer af hendes familie i Dybbøl måtte igennem, da de flygtede for krigen i 1864.

Nu er mindeåret 1964 på afstand. Mindehøjtidelighederne var fine og værdige.

Danmark tabte ikke ansigt hverken over for tyskerne eller Europa. Jeg var fuld af taknemmelighed, da højtidelighederne var til ende og sagde til mig selv: »Så skulle du da i dette liv den glæde have«.

Når jeg nu sidder i min lille aftægtsstue, og billederne på væggen taler deres tavse, men indtrængende sprog: der er billedet »Honnør for flaget«, som jeg har arvet efter gamle onkel Jørgen Fink i Bøffelkobbøl – der er billedet af mindstenen for de 25 danske soldater faldne i Dybbøl by og begravet i mine oldeforældres jord – der er billedet af min svigerfar, jeg aldrig har kendt, med krigsmedaljen, soldat i 64 og såret ved Jagel – der er billedet af den første sønderjydske frivillige cand. theol. Hans Tjel-

lesen Schmidt, som jo stammede her fra byen – så må jeg tænke på, hvad min mor, mine mostre og min far fortalte os børn om 64.

Min slægt har dybe rødder i Sundeveds jord. I hundreder af år har den siddet og haft hjem på gårde i Dybbøl. Min fars hjem var gården Nørballer, og min mor var fra gården neden for Kirkebakken, den de nu kalder Vestergården. Min oldefar (sådan benævnte man bedsteforældre i sin tid hjemme i Sundeved) var Hans Hansen, og min oldemor Ingeborg, født Jørgensen, var fra den gård, som ligger lige vest for Frydendal kro, men som før lå i »æ Tving« lige vest for de nuværende to Tvinggårde.

Der var i dette ægteskab mange børn, af de fem piger var min mor den midterste. Den ældste af pigerne hed Gretemarie (Gretmai) gift med dannebrogsmænd Kresten Bek i Skodsbøl. Den næste var gift med kromand J.P. Jensen, siden Løntoft i Ragebøl. Så kom min mor, gift med min far, husmand Jørgen Nicolaisen, i Dybbøl. Så Katrine, gift med rentier Hans Jakobsen i Augustenborg. Deres hjem var danskhedens faste borg i udlændighedstiden. Denne moster var medstifter af »Nordslesvigsk Kvindeforening« og dens første formand. Den sidste af de 5 piger var gift med vognmand Hans Tyksen i Sønderborg (i deutschen Zonen).

Når familien var samlet, drejede deres tale sig tit om krigen, som de huskede den. For dette slægtled satte 64 jo et dybtgående skel, lige som de krige, vi har oplevet, gjorde for os. Til deres tale lyttede vi børn og skulle have lyttet meget mere, kunne vi nok have ønsket nu, at vi havde gjort.

Det var i februar 1864. Ulykkesbudskabet kom: »Dannevirke forlades, hæren trækker sig nordpå, og en del af den skal besætte Dybbøl by og forsøge at holde skanserne«. Det betød, at Dybbøl by skulle rømmes. Hvor skulle alle de mennesker hen? Broager halvø var jo nærmest. Mange havde slægt og venner boende der, og det var derfor nærliggende at ty til dem. Derhen kunne kreaturerne drives og foder fragtes.

Så fortalte min moster Gretmai om den morgen, oldemor rykkede ud af sit gode hjem med alle de små børn. Natten før var oldemor slet ikke i seng. Om aftenen stod hun og vaskede lidt forklæder til børnene og hængte dem til tørre over ilden i komfuret og græd og græd. Oldefar og karlene og drengene havde travlt med at flytte. I dagene lige før havde oldemor og pigerne bagt ovnfulde brød, brygget øl, fået slagtet svin, så saltkarret var fuldt. Der skulle jo være mad til soldaterne, når de kom fra Dannevirke og rykkede ind i byen. Der var jo ingenting forberedt.

I dagningen den 6. februar blev så sengetøjet lagt bag i en vogn, og børnene pakket sammen i det. Oldemor sad på agefjælen ved karlen, og moster Gretmari i midten. Oldemor havde den mindste på skødet, og så kørte de ud af hjemmet, forbi Paradisleddet, forbi Luskjær ud ad Vads-kildevejen mod Frydendal kro. De nåede ud i hulvejen lige neden for

kroen. Der holdt de så i timevis neden for landevejen (nu hovedvej 8) og så den danske hær komme fra Dannevirke. Det var koldt, der var isslag, og dragonerne red i grøfterne ved vejsiden og hang halvsovende på hestene. Infanteriet stavrede fremad, så godt det lod sig gøre – og oldemor græd nok over sin egen og byens skæbne, men også over Danmarks ulykke.

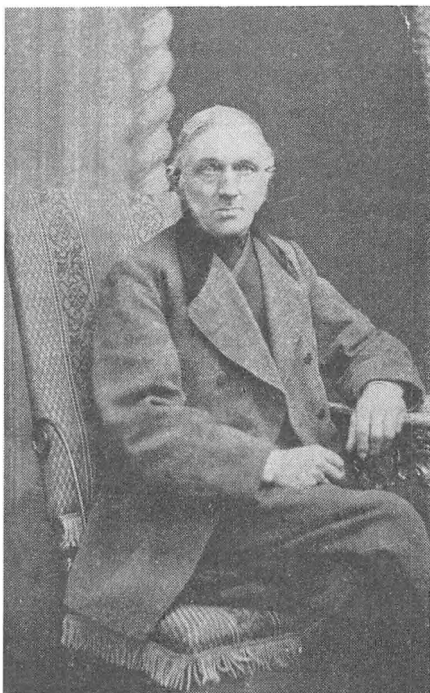
Der skulle de så krydse vejen for at komme til Skelde på Broagerland, som var deres mål. Oldefars mor var fra Skelde, derfor søgte de derhen. Sikken en invasion. Oldefars bror med kone og fire børn var der jo også. Yderligere var hver vrå belagt med fjendtligt militær.

Om opholdet der i Skelde fortalte de så tit: Om aftenen blev børnene lagt i seng i alkoverne. Så slæbte soldaterne halm ind i stuerne og lagde sig der. Hvor forældrene har knebet sig en plads, er ikke godt at vide. Der gik ikke lang tid, før føden blev knap. »Vi fik først brød med mørk kagesirup på,« fortalte mor. En dag oldemor sad og bagte klumper (boller), gav hun mor og moster Marie to varme klumper i hænderne med de ord: »Skynd jer hen bag døren og spis dem, så de andre ikke ser det.« Der må være blevet så knapt med føden, at flytning af nogle af flygtningene har været nødvendig. I hvert fald blev oldemor og børnene flyttet helt ud til Lysholm (Lydersholm siger man jo nu) ved Grøngård (Jejsing). »Der havde vi det godt, folkene (deres værter) var så gode mod os, og der fik vi nok at spise,« sagde mor og mostrene.

Også den tid fik en ende. Byen Dybbøl var snart helt ødelagt, skanserne var faldet, og flygtningeskaren kunne komme hjem igen. Hvad fandt de så, da de kom hjem? Min mor sagde, at det, hun mindedes bedst var, at der var tyske soldater alle vegne, og at geværerne stod i pyramide ved pumpen. Hun var jo kun en lille pige.

Deres indhus, som vi siger, var forholdsvis nyt, fra 1859, kønt og ståtligt. Nu var det fuldstændigt ødelagt, omend det ikke var brændt. Dog var der ikke en bjælke, ikke et spær eller en lægte, ikke en port, en dør eller en vinduesramme ladet tilbage. Alt havde militæret eller marketenderne brændt. Stuerne var fyldt med halm i vindueshøjde, der var fri færdsel ud og ind. Køkkenet var også fyldt med halm op til komfurranden, og i spisekammeret stod en hest bunden og lod sine pærer falde ud i køkkenet. Da oldemor så sit kønne hjem i den forfatning, da græd hun, og så græd vi alle sammen, sagde mor. Mange gamle og kønne kobber- og messingting, som de havde gemt på loftet, fordi de kun kunne fragte de nødvendigeste ting med til Skelde, de var borte.

Fars gamle tante Frederikke Jahnsen sagde altid om marketenderne: »Det er noget Røverpak«. De havde også ranet alt det, der var tilbage-ladt af værdi. Krig er krig.

*Ingeborg Jessens bedstefar på fædrene side,
Nicolai Nicolaisen, Nørballe, Dybbøl. Han
blev i 1848 gift med –*

Min far, som var syv år ældre end mor, fortalte også somme tider om det, han kunne huske fra 64. Hans hjem var gården »Nørballe« i Dybbøl. Oldefar og oldemor der var flygtet til Dynt. Han stod med oldefar Nicolai Nicolaisen i hånden oppe ved Dynt mølle og så Nørballe brænde den 17. marts, da byen Dybbøl faldt i tyskernes hænder. Oldefar græd, og det har drengen nok også gjort.

Nogle dage i forvejen var han med sin far hjemme på gården for at hente hø til køerne. Da de på tilbagevejen kom til Dybbøllund, var forpostkæden flyttet dertil, og vejen var gennemgravet. Tyskerne hjalp dem »over linien«, som far sagde, men gennemstak læsset med deres bajonetter. Den dag så han en af de lichtensteinske husarer ligge død ved et dige. De var let kendelige på de hvide kapper.

Så skulle gårdene og husene genopbygges. Hjælp dertil fik de ikke. Tyskerne undlod jo som bekendt at udbetale krigsskadeserstatning. Al den gæld, de fik på gårdene, både i fars og mors hjem, gav krigen dem. Før krigen havde de ingen gæld af betydning. De var så sikre på, at erstatningen nok skulle komme engang, at de skrev i deres testamente: »Om den kommer, så skal alle børnene dele, og ikke blot sønnen, som til den tid har gården, skal have pengene.«

*Marie Magdalene Hansen Johnsen, Dybbøl.
Bedsteforældrene er født omkring 1820.*

Jeg har så gerne, nu da året, det minderige, går til ende, med disse få og fattige streger villet riste alle disse tapre, fromme, flittige koner, piger og mødre, ja, mænd med, en minderune. De har bedt, de har slidt, de har grædt, men måtte ind under åget. Fremmedherredømmet blev en kendsgerning. De har i tålmod lidt, men lært deres børn at elske Danmark og derved holdt genforeningshåbet i live. Vi kan kun ære deres minde.

Ingeborg Jessen

* 17. december 1883

Efterskrift.

Min mors hjem lå nabo til den gamle skole i Dybbøl. Skolen brændte ikke. Da vi så blev tyske, så hentede oldefar billedet af Frederik VII Folketårn, som oldefar altid sagde, og tog det hjem til sig. Og der hang det i min barndom over den stol, han sad i. Da vi så i 1920 blev danske igen bragte min morbror, Lorens Hansen, billedet tilbage til skolen igen. Mon ikke kongen syntes om den udflugt?

*Linvald-æresprisen
til
landsarkivar Peter Kr. Iversen*

Den 28. januar 1966 overrakte rigsarkivar Johan Hvidtfeldt Linvald-æresprisen til landsarkivar Peter Kr. Iversen. Hædersprisen blev tildelt Peter Kr. Iversen for hans store, uegennyttige arbejde gennem to årtier i Sønderjylland, og efter at have omtalt Axel Linvalds indsats inden for arkivararbejde og udforskningen af Danmarks historie, kom Johan Hvidtfeldt ind på æresprisens oprindelse: Festskriftet til Linvalds 70-års fødselsdag 28. 1. 1956 gav overskud på grund af rundelige tilskud til dets udgivelse, og for dette overskud oprettede man et legat, der skulle uddeles hvert 4. eller 5. år som »Rigsarkivar Axel Linvalds ærespris« efter rigsarkivarens skøn. I 1961 blev overarkivar Vagn Dybdahl, Århus, den første, der modtog prisen. Johan Hvidtfeldt sluttede sin tale således:

»Det hedder i fundatsen, at hædersgaven skal tildeles en dansk arkiv-tjenestemand, »der enten har udvist særlig interesse eller initiativ i sin arkivgerning, eller har publiceret et arbejde af arkivalisk eller historisk indhold, som må tillægges betydning«. Under overvejelserne kom jeg ind på den tanke, at det naturlige ville være at prøve, om man kunne tænke ad Linvaldske tankebaner. Jeg aner ikke, om Linvald har haft nogen i tankerne, men jeg ved, at der var en del af landet, der mere end nogen anden havde hans kærlighed. Fra ung havde han været optaget af Sønder-

jylland og sønderjyske problemer. Det sønderjyske landsarkiv, der lige var blevet til, da han begyndte sin gerning som arkivvæsnets chef, havde altid hans interesse, dets ve og vel lå ham stærkt på sinde. I de første år efter eksamen var det hans tanke at arbejde med sønderjysk historie, og han forberedte en disputats over et slesvigsk emne. Den stærke og levende interesse for sønderjysk historie bevarede han til sine sidste dage. Da overvejelserne var kommet ind på disse baner, var det ikke svært at udpege manden: landsarkivar Peter Kr. Iversen. Fra 1944 har han virket som arkivar ved det sønderjyske landsarkiv, fra 1960 som dets chef. Fra 1946 har han været sekretær i Historisk Samfund for Sønderjylland, fra 1956 samfundets formand. Hans indsats i det sønderjyske historiske arbejde er så kendt, at det ikke behøver at omtales, hans iderigdom, utrættelige energi og vældige arbejdsindsats har ført samfundet frem til den helt enestående position, det har i dag. Det er blevet midtpunkt i et rigt folkeligt arbejde og er vel i dag en af de betydeligste foreninger i Sønderjylland. Samtidig er der udfoldet en rig publikationsvirksomhed. I hans tid er der i den store skriftrække udkommet omved 25 bind, mange af dem indeholdende grundlæggende videnskabelige studier. Hertil kommer en række bind i den af ham oprettede række af mindre skrifter. Landsarkivet har også i vid udstrækning kunnet høste gavn af hans iderigdom og hans store arbejdskraft. Det er her i Sønderjylland, som om arkiv og historisk samfund ligesom er gået op i en højere enhed til uvurderlig gavn for begge. Det sønderjyske landsarkiv har i dag inden for sit virkeområde en position, som vist må siges at være enestående. Ingen i landsdelen er i tvivl om, hvor der skal søges, når det gælder historisk viden, enhver ved, hvor det rette gemmested for fortidens papirer er. Det er Peter Kristian Iversen, der mere end nogen anden har gjort dette muligt gennem sit utrættelige virke, som en betydelig historisk forsker, som den store igangsætter og leder af det historiske arbejde og som den dygtige og energiske arkivmand«.

MIN KJÆRE SØN

Postgangen i 1864 var sparsom, og brevene var ikke lange, meget måtte modtageren læse mellem linierne som i dette brev, der er fundet frem af overlærer Jens Lampe, Åbenrå.

Fra manden bag ploven foreligger der hidtil meget lidt om krigsåret 1864. Derfor må man med taknemmelighed optegne de få vidnesbyrd fra jævne mennesker, som nu og da forekommer, selv om stilen er nok så kantet og ufuldkommen. Følgende brev er fra den 61-årige Christen Christensen fra

Østerholm, på grænsen mellem Egen og Notmark sogne, skrevet til hans søn Christian, der havde kæmpet ved Dybbøl, men som på det tidspunkt, han modtog brevet, var ambulance-soldat et sted i Nordjylland. Som man vil se, er stilen højtidelig og inderlig – præget af begivenhedernes tunge pres på sindene.

Den 13. juni 1864.

Min kjære Søn!

Vi har rigtig bekommet Dit Brev og seer deraf at Du er frisk og sund, tak Gud derfor min Søn, da Du i denne Krigens Tid skal saa omvanke. Vi ventede saa haardt efter Brev fra Dig i lang Tid, men Du varst undskyldt, da vi seer i Dit Brev, at Du reiste hele Mai Maaned og havde ingen blivende Sted. Du faar jo meget at see, baade Ondt og Godt. Det er jo vist et Magasin, hvor Du er kommet hen at ligge. Skriv til os saa snart som muligt, hvorledes Din Levemaade er og hvem Du ligger i Qvarter hos. Mon Du trængte til noget, hvad det end er, saa meld det i Brevet, saa skal vi nok sende Dig det. Vaabenstilstand er jo nu opsat til den 25. d., saa vil vi haabe med Guds Hjelp at denne Strid maatte faae en Ende og vi maatte komme til at sees igjen i god Stand. Vi ere saa vidt friske og sunde alle, Gud ske tak, men Hans Andersen i Almsted fik et Slag Pinsedag, han var i Kjirke, og da han saa kom hjem, kunde han ikke tale, saa at man kunde forstaa ham og Forstanden var borte. Lidet bedre er det nu, men han bliver vist aldrig til noget mere. Møller Berg paa Møllen er ogsaa meget syg.

Nu intet mere denne Gang uden kjærlig Hilsen fra os alle, fra dine Brødre og Søster, men iseer være Du hilset fra Din Broder Hans da han saa flittig har hørt til os om Brev fra Dig. Vi ere og forblive Dine hengivne Forældre

Hans Christensen.

Moderen, Anna Maria Christensen, har bag på brevet skrevet et salmevers til trøst og opmuntring for sin søn.

O kjære Sjæl, frygt aldrig mer,
Om Alting surt i Verden ser,
Og Herrens store Dommer
For Syndens Skyld vil falde ind,
Vær dog frimodig udi Sind
Lad hvad der vil kun komme
Gud kjende dog de fromme.

Den i brevet nævnte *Hans Andersen* var bolsmand i Almsted. Han døde ifølge Notmark kirkebog den 1. juli 1864 af en blodstyrting, 62 år gl.

Mølleren på Egebjerg mølle ved Østerholm hed *Jørgen Berg* og var møl-

lersøn fra Brandsbøl. Han døde den 6. sept., 28 år gl. og hustruen blev dermed enke for tredje gang.

Løvrigt giver Egen og Notmark sognes kirkebøger fra 1864 korte glimt af de mange tragedier, krigen var årsag til. Således fortæller Egen kirkebog, at den 20. marts begravedes den 35-årige soldaterhustru *Mette Marie Jørgensen* og hendes spæde søn i samme grav. Faderen, hjulmager *Jørgen Jørgensen* fra Sjellerup var forhindret i at overvære begravelsen, da han var indkaldt.

Efter Sønderborgs heftige bombardement den 2. april og de følgende dage drog adskillige hjemløse sønderborgere som flygtninge ud på øen. Oftest måtte de drage ret langt inden de fandt husly, da der i de fleste sogne var militær indkvartering og derfor i forvejen knapt med plads og proviant. Den 7. april døde den 6-årige *Hans Hansen Staugaard*, som sammen med bedstefaderen var flyttet til Sjellerup, og den 21. april den 4-årige *Jens Peter Christensen*, hvis familie havde fået logis i Stolbro. Den 25. april døde Marie Brever f. Hansen, enke efter en skomager i Sønderborg. Hun opholdt sig som flygtning hos bolsmand Christen Jacobsen i Sjellerup.

Den 11. juni døde den 68-årige *Cecilie Petersen* fra Sønderborg og den 11. sept. den 37-årige gæstgiver *Chr. Julius Bjerring*, hvis hus var totalt nedbrændt under bombardementet.

I nabosognet Notmark var der foruden den militære indkvartering også et stort antal flygtninge. Herom fortæller den senere lærerinde ved Zahles skole i København, fru *Bertha Hahn* i sin bog »Minder fra Sønderborg og Als« (1913). Hun var datter af købmand *Jørgen Clausen* i Sønderborg og hendes moder var en søster til sognepræst *Fangel* i Notmark, til hvis præstegård familien efter Sønderborgs første beskydning den 15. marts var flygtet. I »Bogen om Als« (1956) s. 297–307 har afdøde forstander Frede Terkelsen gengivet uddrag af Bertha Hahns memoirer fra krigens tid, hvorfor her kun skal nævnes tildragelser fra Notmark sogn, som ikke er medtaget.

Kirkebogen beretter, at en menig soldat fra Sjælland skød sig selv den 21. februar i sit kvarter i Katryd. Efter regimentschefens befaling blev han begravet uden præst og jordpåkastelse i det sydvestlige hjørne af Notmark kirkegård. Det tilføjes i kirkebogen, at soldaten ellers skulle have ført et ordentligt levned.

Den 12. april døde den 50-årige skipper *Hans Peter Thorsen* fra Sønderborg i Padholm, hvortil han var flygtet med hustru og 6 børn på grund af bombardementet. Den 4. maj døde den blinde *Hans Martin Nieth*, Sønderborg, 75 år gl. Den 30-årige *Jacob Petersen Møller* fra Padholm døde som menig ved 20. infanteriregiment den 14. maj på lazaret i Fåborg, og menig ved 4. komp. nr. 460 *Andreas Andresen* fra Notmark såredes og

blev fanget den 8. marts ved Fredericia. Han døde af sine sår på lazaret i Kolding den 13. marts.

Underkorporal *Peter Eriksen* fra Almsted døde på Odense lazaret den 29. februar, menig *Christen Jørgensen*, Elstrup, døde på Fredericia lazaret den 12. februar og menig *Jørgen Chr. Wrang* fra Dyndved døde på Dronninglund lazaret den 23. maj.

Endelig fortæller kirkebogen, at 3 små børn samme år døde af difteritis. Ikke så sært, at folk håbede på fred. At den endelige fred først skulle komme i 1920, da Egen og Notmark sogne stemte sig hjem med 95 % danske stemmer, vidste man dengang heldigvis ikke.

Jens Lampe

Bog anmeldelser

VORE FORFÆDRE

Johan Hvidtfeldt: Slægthistoriske studier i Sønderjylland. Revideret og udvidet af Hans H. Worsøe. 2. udgave. 95 sider. 8,- kr. (16,- kr.).

Når »Slægthistoriske studier i Sønderjylland« nu er blevet udgivet i anden udgave, hænger det naturligt sammen med den stærkt voksende interesse for almindelig historie, som vi i dag møder inden for vide kredse.

De fleste vil sikkert mene, at det er en grumme indviklet affære at få rede på sine forfædre, hvortil må bemærkes, at man jo ikke nødvendigvis skal have alle de 32.768 ahner med, som man (bortset fra indgifte, der naturligvis skærer antallet ned) har for 16 generationer siden. Man har lov til at nøjes med de mere overkommelige otte oldeforældre eller seksten tipoldeforældre, og har man således afpasset opgavens omfang efter lyst, tid og forventede evner, hjem søger man alle kendte familiemedlemmer (fortrinsvis de ældre, naturligvis) bevæbnet med notesbog og rummelig taske.

Og når jagten inden for familiens kreds på mundtlige overleveringer, gamle fotografier og gulnede papirer af alle slags derefter er bragt til en lykkelig, men højst forvirrende afslutning, bør man sætte sig ned med det foreliggende lille nytryk for at få orden i alle herlighederne. Samtidig får man også mod på at fange an med kirkebøgerne – grundstammen i al slægtsforskning –, med skyld- og panteprotokoller, grundbøger, tingbøger, tienderegistre, jordebøger, private arkiver og alt, hvad vore arkiver ellers gemmer af papirer fra fordums dage. I tilgift får man henvisning til en lang række værker, hvor man kan finde yderligere oplysninger.

Man skal ikke inklade sig på slægthistoriske studier ud fra ønsket om at få tilstedeværelsen af blåblodede ahner fastslået – slige ambitioner vil nemlig oftest berede megen skuffelse. Giver man sig derimod i lag med slægtsforskning på et mere nøgternt grundlag, vil opgavens løsning give mange glæder undervejs.

ibs

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

**Besøg
landsdelens
museer**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

VEJLE

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S

Højer

Graasten Bank ^{1/2}

GRAASTEN

^{1/2} Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

Aldrig læste bøger er død kapital Byt til andre bøger eller sælg

Se BOGBØRSEN på omslagets anden side.

Tønder Landmandsbank ^{A/s}

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

Støt

vore

annoncører

Tilbud og efterlysninger
så BOGBØRSEN
Optages gratis for abonn.
på Sønderjysk Månedsskrift

Morsø Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM ^{A/s} • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktørernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.